

provincie **HOLLAND**
ZUID

Gedeputeerde Staten

Contact
M. Mahler
T 070 - 441 87 78
E: m.mahler@pzh.nl

Postadres Provinciehuis
Postbus 90602
2509 LP Den Haag
T 070 - 441 66 11
www.zuid-holland.nl

Datum
Zie verzenddatum linksonder
Ons kenmerk

DOS-2015-0005387
Uw kenmerk

Bijlagen

Provinciale Staten

Onderwerp
Aanpak energieagenda

Geachte Statenleden,

Het college heeft toegezegd u begin januari 2016 te informeren over de door GS voorgestelde aanpak voor de energieagenda, zodat u die in de vergadering van de commissie Duurzame Ontwikkeling van 20 januari 2016 kunt bespreken. Deze brief is daarvoor bedoeld.

In deze brief schetst het college de stand van zaken van het energiebeleid waar, sinds PS in 2014 de nota intensivering vaststelden, met volle inzet aan is gewerkt. Daarna geeft het college weer hoe de opbouw van de energieagenda eruit zou kunnen zien, hoe met uw voorstellen uit de vergadering van de commissie Duurzame Ontwikkeling van 18 november jongstleden is omgegaan en welke intensiveringen ons voor ogen staan. Tot slot is aangegeven hoe het college het vervolgtraject ziet.

Bezoekadres
Zuid-Hollandplein 1
2596 AW Den Haag

Tram 9 en de buslijnen
90, 385 en 386 stoppen
dichtbij het
provinciehuis. Vanaf
station Den Haag CS is
het tien minuten lopen.
De parkeerruimte voor
auto's is beperkt.

1. Inleiding

De provincie Zuid-Holland wil actief bijdragen aan de transitie van een op fossiele energie gebaseerde samenleving naar een schone, betaalbare en toekomstbestendige energievoorziening. Het gebruik van meer in eigen land opgewekte en schone energie maakt ons onafhankelijker van buitenlandse leveranciers en heeft een positieve invloed op ons milieu, onze gezondheid, de concurrentiepositie van bedrijven en daarmee onze economie. Fossiele bronnen voor energie brengen uitstoot van broeikasgassen en luchtvervuiling met zich mee. Met de omschakeling worden ons welzijn en onze welvaart gediend. Om dit te bereiken wordt, aanvullend op de bestaande inspanningen, ingezet op het benutten van het economisch potentieel en de innovatiekansen ten behoeve van de verduurzamingsopgave.

In het Hoofdlijnenakkoord 2015-2019 worden belangrijke veranderingen geschetst in de samenleving. Op economisch gebied is misschien wel de belangrijkste trend de verre gaande globalisering. Om hierin mee te kunnen gaan moet Nederland blijven innoveren en vernieuwen. Verduurzaming van de economie is noodzakelijk om onze internationale concurrentiepositie te behouden en versterken. Mede vanwege de economische betekenis is het zaak de industrie te stimuleren voorop te lopen in de energietransitie. Dit geldt bij uitstek voor de provincie Zuid-Holland met haar traditionele sectoren, zoals de Haven, transport & logistiek, Greenports en chemie & energie. Deze energie-intensieve sectoren zijn ontegenzeggelijk krachtig, maar hebben in de globale concurrentiestrijd alleen toekomst als ze innoveren en verduurzamen. Zuid-Holland produceert met 21% van de economie 25% van de CO₂ uitstoot. Het huidige verdienmodel dat gebaseerd is op fossiele brandstoffen staat op termijn onder druk, maar door toonaangevend te zijn in de transitie kan ook de energie-intensieve- en petrochemische industrie het tij keren en geld verdienen aan de transitie in plaats van de klappen op te vangen.

Zuid-Holland heeft niet alleen een energie-intensieve economie met een grote noodzaak tot verduurzaming, maar herbergt ook vele kennisinstellingen en vele dichtbevolkte steden. Deze structuur biedt volop mogelijkheden voor energievernieuwing en economische kansen.

Er is niet alleen noodzaak tot verduurzaming, er is ook momentum. Op 12 december 2015 sloten 195 landen een historisch klimaatakkoord. De wereld kwam overeen dat de opwarming van de aarde ruim onder de 2 graden moet komen. Verder is afgesproken een einde te maken aan de stijging van de uitstoot van broeikasgassen en wordt om de vijf jaar geëvalueerd, om de afspraken waar nodig aan te scherpen. Het klimaatakkoord luidt in wezen het einde in van een economie gebaseerd op fossiele brandstoffen (kop NRC 14-12-2015). De transitie naar een economie gebaseerd op schone en hernieuwbare brandstoffen is er niet morgen, maar het gesloten akkoord zal het transitieproces versnellen.

De energietransitie heeft impact op de inrichting en beleving van de ruimte in Zuid-Holland. Nieuwe energievormen hebben invloed op de ruimte door de fysieke plek die ze innemen, de verschijningsvorm en het benodigde netwerk. Daarnaast is er indirect ruimtebeslag, zoals geluidhinder.

Een belemmering voor de energietransitie is dan ook de druk op de ruimte en het maatschappelijke draagvlak voor veranderingen in het landschap. Dat maakt de energietransitie tot een belangrijk maatschappelijk en ruimtelijk vraagstuk. De vraag

daarbij is niet of, maar hoe we met elkaar de transitie ruimtelijk accommoderen en Zuid-Holland zo inrichten dat er een efficiënt en goed duurzaam energiesysteem ontstaat.

In het hoofdlijnenakkoord *Schoner, slimmer, sterker* (2015) van Zuid-Holland wordt een energieagenda aangekondigd aan om de energietransitie slimmer en sneller te realiseren. Deze extra inspanningen wil het college vorm en inhoud geven met de buitenwereld. Per onderwerp worden daarom met partners bijeenkomsten gehouden. Het resultaat van die rondes vormt belangrijke input voor de energieagenda voor de periode 2016-2020.

Zo werkt de provincie aan een slimmer, schoner en sterker Zuid-Holland met schone, toekomstbestendige en betaalbare energie, een florerend bedrijfsleven en werkgelegenheid voor de toekomst. Het stimuleren van innovatie is voor Zuid-Holland tot prioriteit. Daarvoor is een revolverend investeringsbudget van 100 miljoen euro vrijgemaakt.

1.1. Kaders in (inter)nationale context

Het kader voor de energietransitie is het Europees beleid en het nationale beleid. Daarin zijn per lidstaat hoofddoelen en mijlpalen vastgesteld, voor Nederland de zogenaamde 20-14-20 doelen. In 2020 willen wij meer energiebesparing (20%), meer gebruik van hernieuwbare grondstoffen (zo dicht mogelijk bij de 14%¹) en minder uitstoot (-20%) per 2020. Onze ambities sluiten aan bij Europese doelstellingen en bij afspraken uit het Nationale Energieakkoord (NEA), dat Nederland sterker wil maken.

Voor de periode daarna zijn veel scherpere doelen geformuleerd. De in Parijs tijdens de klimaatop in december 2015 gemaakte afspraken maken duidelijk dat een krachtige transformatie van onze economie, transport, woonomgeving en landbouw en voedselketen aan de orde is. Daarvoor is een versnelling van het transitieproces en een radicale verandering in denken en handelen nodig. Dit college heeft dit tot haar prioriteit gemaakt en wil handelingsperspectieven bieden om dit voor elkaar te krijgen. Extra inspanningen en intensiveringen op het terrein van de energietransitie nodig zijn om de gestelde doelen te halen en onze regio duurzaam competitief te houden.

Voor veel ontwikkelingen is goede samenwerking met het rijk een voorwaarde. In IPO-verband wordt overleg gepleegd met het rijk over de randvoorwaardelijke inspanningen van rijkszijde, zoals het meebuigen van wet- en regelgeving, fiscale faciliteiten en subsidieregelingen.

Al langere tijd wordt gewerkt aan de energieopgave. De laatst vastgestelde visie, doelen en beleid hierover zijn opgenomen in de nota Intensivering Energiebeleid, die in februari 2014 door PS is vastgesteld, met kaders vastgelegd in de Visie Ruimte en Mobiliteit uit 2014. De nieuw op te stellen Energieagenda wordt de opvolger en integrale vervanger van de nota Intensivering Energiebeleid.

¹ Voor Zuid-Holland is 14% hernieuwbare energie onhaalbaar binnen de termijn van 2020 vanwege de aanwezigheid van zware industrie en de sterke verstedelijking. Uit de studie "ZuidHolland op St@oom (2013) blijkt dat voor Zuid-Holland maximaal 9 % hernieuwbare energie mogelijk is voor 2020.

Deze agenda dient de eerder genoemde doelen:

- Doorgaan met inspanningen om de vastgestelde energiedoelen te bereiken
- De innovatiekracht in Zuid-Holland verder aanjagen en deze inzetten voor de energietransitie
- Kansen benutten voor de versterking van de economie en de werkgelegenheid.

1.2. Rol provincie

De uitvoering van het staand beleid voor energie heeft inzichtelijk gemaakt welke rol de provincie bij verschillende vraagstukken kan spelen. In alle domeinen is de *verbindende rol* van de provincie de belangrijkste. Of het nu gaat om de samenwerking bij warmte of de regionale aanpak met gemeenten. De provincie brengt overheden, bedrijven, maatschappelijke partijen en kennisinstellingen bij elkaar en opereert zij in het netwerk als regisseur of faciliteert het de op te bouwen samenwerking. Dit past goed bij de ambitie van de provincie om op een netwerkende manier te opereren. Omdat het energiebeleid grotendeels op Europees en nationaal niveau wordt gemaakt is het voor decentrale overheden zaak scherp te kiezen waarop zij meerwaarde kan bieden. De provincie zal deze rol in de komende periode stevig invullen en het initiatief nemen tot het verbinden van vele partijen om tot effectieve doelrealisatie te komen.

De sterke centrale sturing met nationaal fiscaal beleid en Europese regels om het gelijke speelveld voor de industrie te waarborgen maken dat regionale sturing *beperkt regulatief* kan zijn en sterk op het netwerk is gericht. Binnen deze kaders zal de provincie de doelen en verwachtingen afstemmen op waar zij daadwerkelijk het verschil kan maken. Bij uitvoering van de akkoorden voor de allocatie van windenergie is de ruimtelijke regierol een noodzakelijk regulatief instrument. In bijzondere gevallen kan deze rol uitmonden in het inzetten van de provinciale coördinatie-regeling, waarbij provinciale inpassingsplannen aan de orde zijn. Ook op het gebied van de vergunningverlening en toezicht en handhaving (VTH) speelt de provincie een regulatieve rol. De provincie zal deze rol waar van toepassing neerzetten.

De provincie kan haar rol ook pakken bij het *stimuleren van initiatieven* in de samenleving, gericht op een bijdrage aan de energietransitie.

De inspanningen van de provincie om meer als *partner* te werken en opgavegericht te werken lijken voor de energieagenda erg behulpzaam.

De rol van *financier* zal worden toegevoegd in de komende periode toegevoegd, als de honderd mln euro aan revolverende middelen voor de energietransitie zal worden ingezet. Daarnaast is in het programma mobiliteit een reserve van tien miljoen euro voor energietransitie in de mobiliteit opgenomen. Ook is er voor de komende vier jaar vijf miljoen euro procesgeld beschikbaar voor het op gang brengen van de energietransitie.

De provincie zet zich daarnaast in voor het regelen van de publieke condities, inclusief rijks- en Europese subsidies, die nodig zijn voor de energietransitie.

Per deel van de totaalopgave zal de provincie de juiste mix van rollen inzetten om tot de meest effectieve resultaten te komen.

1.3. Inkoop en aanbesteding en launching customership

In het hoofdlijnenakkoord is afgesproken dat het college nadrukkelijker naar de effecten van inkoop en aanbesteding in relatie tot verduurzaming gaat kijken. De provincie koopt jaarlijks voor 400 miljoen euro in en gaat ook deze inkoop verder verduurzamen. Dit gaat zij doen door circulair en biobased in te kopen en door energietransitie en innovatie te stimuleren door o.a. launching customership.

Zuid-Holland zal dit doen door al vanaf de ideefase van een project in gesprek te gaan met leveranciers over kansen en mogelijkheden. Medio april 2016 treedt de gewijzigde aanbestedingswet in werking. Die biedt kansen voor duurzaamheid en innovatie door o.a. een nieuwe aanbestedingsvorm: Het zogenaamde innovatiepartnerschap. De provincie gaat de mogelijkheden hiervoor binnen de kaders actief inzetten.

1.4. Staande doelen zijn leidend, aanpak evolueert

Het staand beleid is primair gebaseerd op de zogenaamde trias energetica: “eerst besparen, dan hernieuwbaar opwekken en als het niet anders kan zo efficiënt mogelijk fossiel gebruiken, met zo zoveel mogelijk beperking van de emissie”. Het staand beleid bevat doelen en inzet aangaande energiebesparing, duurzame opwekking (warmte, wind, zon, delta, en bio-energie) en doelen en inzet ten aanzien van energievraagstukken bij mobiliteit.

Stand van zaken uitvoering stand beleid

- Energiebesparing. Hierbij ligt de focus op bedrijven: Naast de sturing middels VTH stimuleert de provincie met een branche-aanpak en een thema-aanpak bedrijven bij het nemen van maatregelen, voordat de maatregelen van rijkswege worden afgedwongen. De eerste stappen tot effectieve energiebesparing zijn inmiddels gezet in de branche van de stuwadoors. Datacenters zijn in voorbereiding en planvorming voor het thema koeling loopt op schema..
- Duurzame opwekking, kernpunt warmte: Via de samenwerking in het programma warmte koude Zuid-Holland (inmiddels 30 partijen groot) is de weg bereid voor de ontwikkeling van de warmterotonde. Er is een MKBA uitgevoerd voor het hele concept en het debat over een open warmtemarkt en de bijbehorende spelregels en governance is begonnen. Met warmtelevering vanuit afvalverwerker AVR is een eerste stap gezet naar verduurzaming van de stadsverwarming in Rotterdam. Er wordt gewerkt aan de business cases voor cluster West en cluster Oost. Er zijn inmiddels zes producerende aardwarmtebronnen in Zuid-Holland en nog één staat op punt in productie genomen te worden. Dit zijn belangrijke stappen om de totale warmtevoorziening in de komende decennia te gaan verduurzamen, onder meer door geothermie verder te ontwikkelen en restwarmte uit te koppelen.
- Duurzame opwekking, wind: Provincies hebben met het Rijk afgesproken om gezamenlijk 6.000 megawatt (MW) aan windenergie op land te realiseren in 2020. Het Zuid-Hollandse aandeel is 735,5 MW. Via overeenkomsten met gemeenten of zelfstandig stuurt de provincie op het planologisch mogelijk maken van windlocaties en het verlenen van vergunningen. Voor het overgrote deel van de Zuid-Hollandse opgave van 735,5 MW sloot

de provincie convenanten met gemeenten en andere partijen. Zo is er reeds een overeenkomst voor 150 MW in de voormalige stadsregio Rotterdam, 300 MW in het havengebied en 225 MW op Goeree Overflakkee. Zuid-Holland is op de helft van de opgave van 735,5 megawatt (MW). Aan de overige planologisch mogelijke locaties voor wind en het verlenen van vergunningen op te stellen vermogen wordt verwerkt. De moeilijkere ontwikkellocaties blijven over, het is daarom raadzaam te onderzoeken of het huidige repertoire van provincie toereikend is om de eindstreep te halen in 2020. Voor nadere details verwijzen wij u naar de voortgangrapportage over wind van 17 november 2015.

- Duurzame opwekking, zon: In de VRM is afgesproken dat provincie haar ruimtelijk instrumentarium actief inzet voor de innovatieve opgave van zonne-energie. Vanuit haar provinciale taak en verantwoordelijkheid stimuleert, faciliteert en ondersteunt de provincie actief het gebruik van zonne-energie als duurzame vorm van energieopwekking. In het landelijk gebied is dubbel ruimtelijk gebruik het kader, voor tijdelijk enkelvoudig ruimtegebruik voor zon mag beperkt worden geëxperimenteerd. Binnen dit laatste deel van het kader is een pilot in ontwikkeling met twee locaties op Goeree Overflakkee. Daarbij is in acht genomen dat het eiland zich als Energy Island wil ontwikkelen.
- Duurzame opwekking, bio-energie: Bio-energie is verweven met de andere thema's van bio-economie, te weten bio-based-economie en landbouwinnovatie. Uitgangspunt is reststromen zo goed mogelijk te benutten en optimaal te verwaarden. Soms is energieproductie in de vorm van groen gas, biobrandstof of warmte het hoogst haalbare en daarmee de verstandige keuze. Via de gebiedsaanpak stimuleert de provincie regionale kringlopen te sluiten waar mogelijk, energie is daar onderdeel van. De eerste succesvolle circulaire aanpak is in zicht binnen Groene Cirkels.
- Duurzame opwekking, delta-energie: Er is volop gewerkt aan de business case voor een getijdecentrale in de Brouwersdam. Met provincie Zeeland, Rijkswaterstaat en de betrokken waterschappen is het tidal technology center opgericht en een uitvoerige marktconsultatie gehouden. Ook is onderzocht of Europese middelen kunnen worden ingezet (EFSI, Juncker). Daarnaast is in met het hoogheemraadschap van Rijnland en betrokken gemeenten een samenwerkingsovereenkomst gesloten om te onderzoeken of in Rijnmond een Blue-energie centrale kan worden ontwikkeld..
- Mobiliteit: De energietransitie in de mobiliteit richt zich op infrastructuur en mobiliteit. Betaalbaar, betrouwbaar en zo onafhankelijk mogelijk van fossiele brandstof. Voor beheer en onderhoud van de provinciale weginfrastructuur is een brede nulmeting op gebied van duurzaamheid gedaan en in de projecten N470 en N211 zijn proeftuinen ingericht voor innovatieve toepassingen rond weginfrastructuur, zoals de proef met plantwortelenergie in de berm. Het aanwenden van de gelijkstroom opgewekt uit zonnecellen in de geluidsschermen voor de verlichting en ander toepassingen in de nabijheid van de weg is in voorbereiding. In lopende projecten worden standaard de kansen onderzocht op energiebesparing en de kansen voor energieopwekking. Het uitbreiden van de laadinfrastructuur in het provinciehuis voor elektrisch rijden is in opdracht uitgegeven. Ook in het openbaar vervoer vindt energietransitie plaats. Hierdoor kan de uitstoot van fijnstof en geluid worden verminderd waardoor het leefklimaat wordt verbeterd. Op dit moment worden reeds hybride bussen ingezet en worden de voorbereidingen getroffen om bij de start van de OV concessie Hoekse Waard-Goeree Overflakkee te gaan rijden met vier brandstofcelbussen die rijden op waterstof.

Bovenstaand overzicht geeft aan dat er al veel gebeurt en in voorbereiding is om de energietransitie te realiseren, maar de conclusie is ook dat er een intensivering en aanvullende inzet nodig is om de doelen te realiseren.

1.5. Aanpak voor de energie-agenda

Nu is het zaak om de elementen slim met elkaar te verbinden, namelijk:

- I. Stand van zaken van het 'werk in uitvoering'
- II. Accenten uit het hoofdlijnenakkoord inzake energie, duurzaamheid en innovatie
- III. Onderwerpen die de Statencommissie Duurzame Ontwikkeling in haar gesprek over de op te stellen energieagenda op 18 november 2015 heeft aangegeven.

Voor de aanpak van energieagenda wil het college primair inzetten op die gebieden waar de provincie het verschil kan maken en waar we over gaan. Naar aanleiding van de stand van zaken, nieuwe afspraken uit het college akkoord en de door u aangereikte onderwerpen, ziet het college zes aangrijpingspunten voor intensivering van de inzet:

1. Energiebesparing
2. Warmte en warmte-infrastructuur
3. Inzetten van initiatieven van onderop
4. Benutten innovatiepotentieel met hulp van Energy Delta (voorheen energiecampus)
5. Inzetten van de revolverende middelen van €100 mln daar waar we het verschil kunnen maken
6. Regioaanpak; samen met partijen maatwerk afspraken maken over ieders bijdrage aan de energietransitie.

In het volgende deel van deze brief worden de aangrijpingspunten voor een andere aanpak nader toegelicht.

Wij hebben de door u aangedragen onderwerpen meegenomen vanuit de invalshoeken waar de provincie het verschil kan maken en waar we over gaan. Dat kan zijn doordat voorstellen expliciet zijn overgenomen, al elders geregeld zijn (snel internet), danwel doordat zij een plek zullen krijgen in het innovatieve spoor.

In deze opmaat voor de energieagenda wordt nog niet gesproken over prestatie- en begrotingsindicatoren. Per onderwerp zullen bij de vaststelling agenda indicatoren worden benoemd.

2. Onderwerpen voor de nieuwe energieagenda

Hierna worden de onderwerpen waarvoor intensivering of het hanteren van een andere invalshoek wordt voorgesteld stuk voor stuk toegelicht.

2.1 Energiebesparing

'Wat je bespaart hoeft je ook niet op te wekken'

Dat is het motto. Besparen is voor de provincie dan ook een belangrijke invalshoek. In samenwerking met het bedrijfsleven werkt Zuid-Holland aan het verbeteren van energie-efficiëntie met als ambitie om jaarlijks 1,5 procent energie te besparen.

De provincie werkt momenteel aan energiebesparing bij bedrijven. Daarbij maakt zij gebruik van de zogenaamde brancheaanpak waarbij een branche als geheel wordt uitgedaagd om meer te doen aan energiebesparing dan vandaag de dag wettelijk is vereist. De industrie in Zuid-Holland is zeer energie-intensief en daarmee een zeer relevante sector om te zoeken naar slimme oplossingen voor het reduceren van het energieverbruik. Met het toenemen van de urgentie om CO₂ emissie te reduceren verandert ook de context van de besparingsopgave; die krijgt naast de klimaatopgave een steeds sterker economisch karakter.

Voor de provincie is dit ook een complex vraagstuk. De grootste bedrijven, die bij elkaar inclusief elektriciteitsproductie driekwart van alle energie in Nederland gebruiken, vallen onder het Europese systeem van emissiehandel (ETS). De provincie heeft daar geen directe sturing op. De grotere verbruikers die niet onder het ETS vallen hebben ook weinig prijsprikkel die besparing lonend maakt door het fiscale systeem voor grootverbruik. Hoe meer je verbruikt, hoe minder belasting je betaalt.

Via de Wet milieubeheer stuurt de provincie op energiebesparende maatregelen te nemen door bedrijven, die binnen vijf jaar worden terugverdiend. Bij vergunningverlening wordt ook gestuurd op energiebesparende maatregelen door toepassing van de best beschikbare techniek. Daarmee is het formele instrumentarium ingezet.

Op het gebied van mobiliteit en infrastructuur is de provincie actief met energie-efficiëntie bezig. Voorbeelden hiervan zijn slimmer openbaar vervoer en efficiëntere aanleg en onderhoud van provinciale wegen.

Wat stellen we voor?

Energiebesparing in de industrie moet, naast het reeds ingezette formele instrumentarium, berusten op het stimuleren van bedrijven om tot besparende maatregelen te komen. Op grond van de nota intensivering uit 2014 is de eerder beschreven brancheaanpak ingezet. Deze aanpak begint zich succesvol te ontwikkelen. Daarom wordt voorgesteld deze aanpak verder te intensiveren en met partners te zoeken naar energie-intensieve bedrijven die hier zich in willen begeven. Ook sectordoorsnijdende thema's (bv. koeling of slim product- en procesontwerp) worden in de zoektocht meegenomen. Deze aanpak zal worden ingebed in een bredere aanpak voor bedrijven om naar klimaatneutraliteit te komen.

Voor het besparen op energieverbruik van de gebouwde omgeving zijn primair de gemeenten aan zet, maar wij kunnen n als provincie meer waarde toevoegen door onze inzet op warmte te intensiveren (zie 2.2) en in te zetten op de regio-aanpak (zie 2.6) om met lokale partners afspraken te maken, waarbij in die afspraken onze nieuwe instrumenten, zoals de versterkte inzet op innovatieve oplossingen (2.4), versterking van het initiatieven van onderop (2.3) en bijbehorende inzet van revolverende middelen (2.5) een rol kunnen spelen. Ook zal worden verkend of het thema energiebesparing in de bestaande (woning)voorraad via het programma Stroomversnelling/NulopdeMeter aanknopingspunten biedt voor een actieve rol, bijvoorbeeld via stimuleren en kennisdeling.

2.2 Warmte en warmte-infrastructuur

Waarom is warmte belangrijk?

Warmte is goed voor ruim de helft van de energievraag. Bovendien wordt iets meer dan 90% van die warmtevraag wordt direct of indirect ingevuld met fossiele bronnen. Daarom is het zonder het verminderen en verduurzamen van de warmtevoorziening niet mogelijk om de transitie naar een volledig duurzame energiehuishouding in 2050 te realiseren. Samen met partners in de Rotterdamse haven, de tuinbouwclusters en het stedelijk gebied zet Zuid-Holland in op de warmterotonde, een gepland collectief warmtenet in Zuid-Holland en uniek in de wereld.

Bij benutting van aardwarmte en restwarmte kan de CO₂ emissie door ruimteverwarming met 80-90% beperkt worden ten opzichte van aardgas stook en de lokale luchtkwaliteit (NO_x) aanzienlijk verbeteren. Verder zal de prijs en de beschikbaarheid voor warmte stabiel zijn dan voor aardgas, waarvan de prijs en leveringszekerheid onderhevig is aan schommelingen onder invloed van de wereldmarkt. Het is tevens belangrijk voor de toekomst van de glastuinbouw zoals verwoord in het Strategisch Handelingsperspectief voor de Greenport Westland/Oostland.

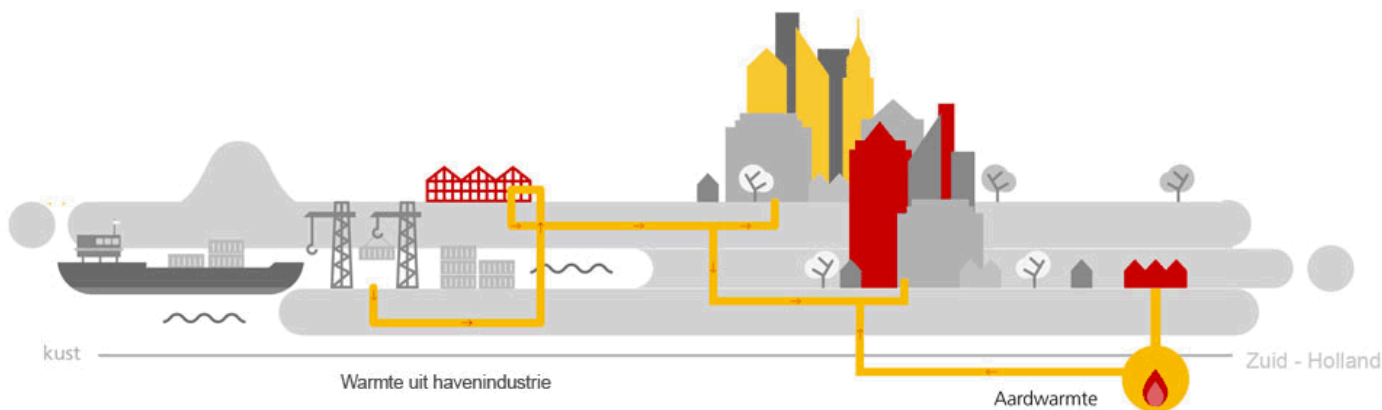
Het rijk volgt deze ontwikkeling actief als onderdeel van de transitie van aardgas naar andere vormen van verwarming. Hierbij horen onderwerpen als een verbeterde Warmtewet (leidend tot een betere propositie aan kleinverbruikers van warmte) en financiële ondersteuning, niet alleen voor duurzame warmte (via de huidige subsidieregeling SDE+), maar ook voor benutting van restwarmte. De provincie ziet de warmterotonde als een nutsvoorziening, deels publiek te financieren. Reden ook dat de provincie inzet op een open net met een marktplaats voor de handel in warmte, zoals die ook bestaat voor andere energievormen.

Wat stellen we voor?

Om de transitie van gasverwarming naar andere vormen van warmte zich tussen nu en 2050 te laten voltrekken, stellen we voor de volgende zaken, veelal met partners, verder ter hand te nemen:

- Het (verder) uitwerken van de business cases voor cluster Oost en cluster West, waarbij een open markt uitgangspunt is;
- Inspannen voor financiering voor de aanleg van de warmte-infrastructuur;
- Faciliteren van de provincie lokale warmtenetten (stand alone) die niet rendabel op de rotonde zijn aan te sluiten;

- Stimuleren van innovatieve toepassingen van warmte zoals energieopslag, warmte meermaals benutten op verschillende temperaturen door slim te cascaderen;
- Bevorderen van en lobbyen voor concurrentie tussen warmteaanbieders via een warmtemarktplaats;
- Het voor heel Zuid-Holland opstellen van energiekansenkaarten, zodat aan de vraagzijde in beeld kan worden gebracht welke gebieden geschikt zijn voor warmtelevering, en waar een andere verwarmingsoptie de voorkeur verdient, dit als opmaat naar proces voor ontwikkeling van gemeentelijke (en regionale) energievisies en verwarmingsplannen;
- Regio's en gemeenten een handelingsperspectief bieden waarop in de toekomst zonodig gebieden worden aangewezen waar de bestaande gasnetten op termijn kunnen verdwijnen (dit in overleg met de netwerkbedrijven).
- Versneld uitbreiden van het aantal restwarmtebronnen (nu 2: AVR en HVC) en aardwarmtebronnen (nu 8)
- Het aantrekkelijk maken van warmtelevering binnen stedelijk gebied voor potentiële gebruikers onder meer door het afschaffen van één-op-één afhankelijkheden en onderlinge verplichtingen in de warmtemarkt;
- Werken aan het verbeteren van de propositie aan de vraagzijde, bv in samenwerking met partijen zoals woningcorporaties.

2.3 De ondernemende burger; verstevigen van initiatieven van onderop

De energieke burger

De provincie Zuid-Holland wil de inzet van schone, betaalbare en toekomstbestendige energie stimuleren. Als overheid hebben we hiervoor ons instrumentarium. Inmiddels zien we dat in onze samenleving steeds meer inwoners op eigen initiatief ook bezig zijn met deze opgave. Voor een deel doen ze dat individueel, maar steeds meer gebeurt dit ook in samenwerkingsverbanden, veelal coöperaties. In Zuid-Holland zijn tenminste 15 coöperaties actief. Met opgaven op het gebied van wind, zon en/of energiebesparing. Als investeerder, eigenaar of via andere vormen van participatie. Deze ontwikkeling brengt een aantal zaken bijeen, die voor ons als overheid lastiger te realiseren zijn. Dergelijke burgers en organisaties zijn veelal goed geworteld in de lokale samenleving. Initiatieven worden steeds vaker omarmd als decentraal verdienmodel, en men pakt tegelijk medeverantwoordelijkheid voor het toewerken naar schone, toekomstbestendige energie. Deze coalities zijn uitstekende ambassadeurs voor de energietransitie en kunnen bijdragen aan bewustwording van het energievraagstuk en medeburgers informeren uit eigen ervaring.

Als overheid zijn we geholpen bij burgers die een actieve bijdrage leveren aan het energietransitievraagstuk. Bovendien is die burger tegelijk ook bewoner, reiziger, consument en werknemer/ondernemer. We zien dat de transitieopgave veel vraagt van ons allen in de samenleving. Om verder te komen is een verbreding van het repertoire van de provincie nodig, de beschreven samenwerkingsvormen zijn een vorm van sociale innovatie die we willen stimuleren. Het kan ons helpen bij het windopgave en een nog veel breder bijdrage gaan leveren. Daarom willen we dat het *level playing field* voor het opwekken en leveren van energie uitgebreid wordt met deze doelgroep.

Voor het vergroten van het maatschappelijk draagvlak kan het helpen als wij meer ruimte bieden aan initiatieven van onderop die nu niet passen binnen de huidige VRM.

Wat stellen we voor?

Als onderdeel van het maatschappelijk innovatieve spoor wil de provincie dergelijke initiatieven meer gaan stimuleren en kennisdeling te faciliteren. Initiatieven komen vaak onvoldoende tot wasdom vanwege gebrek aan kennis, gebrek aan financiering en/of belemmeringen in wet- en regelgeving.

De provincie stelt voor in gesprek te gaan met deze initiatieven over de mogelijkheden en ervaringen die zij hebben opgedaan met de realisatie van vormen van duurzame energie en te verkennen wij of en zo ja hoe de provincie een rol kan spelen bij het verstevigen van het *level playing field* voor dergelijke initiatieven. Daarnaast is van belang dat de provincie verkent of het een mogelijk is het ruimtelijk instrumentarium adequater te maken voor het faciliteren van decentrale energie-initiatieven met inpassingsvraagstukken.

Beide elementen moet leiden tot een aanpak om initiatieven te stimuleren, die in de energieagenda kan landen.

2.4 Innovatie met Energy Delta

Wat is Energy Delta?

Met de oprichting van de Energy Delta wordt het 'energie-ecosysteem' van de Zuidvleugel gevormd met een coalitie van vier werelden: wetenschap en kennisinstellingen, bedrijfsleven, publieke sector en samenleving. Doel van Energy Delta is het aanjagen van innovatie om de energietransitie te versnellen en hiermee de economie en werkgelegenheid in Zuid-Holland te versterken.

Voor de energietransitie is kennis uit de technische, biologische, natuurwetenschappelijke, transitie- en juridische wetenschappen nodig. Daarnaast is er behoefte kennis over behoeften, wensen en gedrag van gebruikers en de behoeften van en kansen voor het bedrijfsleven.

Niet onbelangrijk is de behoefte aan kruisbestuiving. Veel recente innovaties komen voort uit *cross overs*, dwarsverbanden tussen elementen die al bedacht zijn maar nog onvoldoende integraal zijn uitgewerkt. Ontmoeten speelt een cruciale rol bij innovatie. Daarnaast kunnen de diverse overheden aan de transitie bijdragen als *launching customer*, met experimenteerruimte in wetgeving, pilots, subsidies, regelgeving en fiscaal beleid dat de transitie stimuleert, en met het faciliteren van processen en verbinden van partijen.

Waar is Energy Delta?

De provincie is rijk aan kennisinstellingen als de universiteiten en hogescholen maar ook topkennisinstellingen als TNO en Deltares en *start ups*. Het is de kunst om deze met elkaar te verbinden samen met andere overheden en bedrijfsleven en tot *field labs/testing ground* kunnen dienen. Het begrip 'energie-ecosysteem' klinkt wellicht meer als iets conceptueels dan iets fysieks, maar het is beide. Naast het activeren van verbindingen in het energie-ecosysteem biedt het terrein van The Green Village van de TU Delft ruimte voor gecontroleerde opschaling van nieuwe technieken. Diverse fysieke plekken zoals 'N470 geeft energie' en *Energy Island* Goeree-Overflakkee zijn voorbeelden van provinciale plekken voor de *real life* opschaling, in de delta worden tests met getijde-energie en zoet-zout energie voorbereid.

Waarom werken we samen in Energy Delta?

De regio ambieert toonaangevend en trendsettend op het gebied van oplossingen voor energievraagstukken te worden. Dit stimuleert innovatie, biedt kansen voor de economie en werkgelegenheid en past in zowel de lijn van de regionale investeringsstrategie om te werken aan 'toonaangevende duurzaamheid als ook om de regio te profileren als *real life testing ground*'. We werken samen om het energie-ecosysteem gericht door te ontwikkelen en te verbinden, om de energietransitie te versnellen en concurrentiekracht te behouden en te versterken.

De energietransitie vindt plaats in alle onderdelen van onze maatschappij. Voor de samenleving biedt dit nieuwe kansen op economische bedrijvigheid, verdienmogelijkheden en werkgelegenheid. Daarnaast leert ervaring elders dat fysieke concentratiepunten binnen zo'n

ecosysteem helpen omdat kennis dan makkelijker kan vloeien. Liefst op 'Starbuck's distance', zoals bij The Green Village.

Deze samenwerking kan, bijvoorbeeld in verband van de Economische Programmaraad Zuidvleugel, een appèl doen op het investeringskapitaal van de partners voor de inrichting van proeftuinen.

Voor onderwerpen waarop de innovatie zich richt kan gedacht worden aan schone energiebronnen voor (zwaar) transport, energieopslag, grids en -conversie, energie uit biomassa, energiebesparend product- en procesontwerp en innovatieve oplossingen voor de bestaande gebouwde omgeving. Innovaties zoals getijde-energie, zout-zout-energie, waterstof in het OV en plantwortelenergie kunnen in de komende jaren in de demonstratiefase komen en opschaalbaar worden.

Wat stellen we voor?

We willen de periode om te komen tot een energieagenda gebruiken om de volgende insteek nader met partners te verkennen en uit te werken:

- De belangrijkste pijler is samenwerking organiseren binnen Energy Delta. De provincie neemt haar verantwoordelijkheid en zet in op een goede organisatie van deze samenwerking door ambtelijke en bestuurlijk inzet.
- De innovatiecyclus is globaal ingedeeld in vier stadia: fundamenteel onderzoek – gecontroleerde opschaling – real life opschaling – marktrijp maken. Het energie-ecosysteem richt zich op alle stadia, maar met een accent op gecontroleerde en de real life opschaling. De provincie vult hierbij een actieve rol via inkoop en aanbesteding en als launching customer. De provincie verleent jaarlijks voor € 400 mln aan opdrachten voor werken (infrastructuur en groen) en diensten, verstrekt subsidies, verleent OV-concessies en stuurt op het verduurzamen van het eigen gebouw, energie, mobiliteit en voeding. Bij al die activiteiten kunnen innovatieve oplossingen worden ingepast. De provincie gaat onderzoeken of ook andere overheden en private partners mee doen als launching customer.
- De energietransitie vergt veel en continue inspanning. Hiertoe verkennen de partners van Energy Delta of het wenselijk is een boegbeeld aan te stellen, iemand die dagelijks 'trekt' aan het programma van de Energy Delta en die het een gezicht kan geven. De gedachte is dit boegbeeld gezamenlijk uit de vier werelden te financieren en aan te stellen. Het profiel is breed, verbindend tussen en toegang op alle niveaus in de samenwerking.
- Investeren in een stimulerende omgeving voor energietransitie vergt een lange adem. Ervaringen elders leren dat een dergelijke ontwikkeling langdurig en consistent 'investeren' vergt. Er wordt daarom gedacht over een langdurig commitment van bijvoorbeeld tien jaar.

2.5 Revolverende inzet van € 100 mln

In het hoofdlijnenakkoord 2015 -2019 is opgenomen dat er € 100 mln beschikbaar is voor een revolverend energiefonds.

Voor nieuwe ambities en/of technieken die nodig zijn voor de energietransitie stellen wij een energiefonds in ter grootte van € 100 miljoen en selecteren daarbij voor onze participaties en deelnemingen op het hoogste economisch en maatschappelijk rendement (voor dit fonds bouwen wij een risicoreserve op van € 25 miljoen)

Het is de bedoeling dat deze middelen bijdragen aan de versnelling van de realisatie provinciale energiedoelstellingen, terwijl zij tegelijkertijd kansen op versterking van de economische sector en werkgelegenheid bieden.

De provincie is niet de enige die energiemiddelen beschikbaar stelt. Er zijn gemeentelijke energiefondsen, overheidssubsidies, klimaatfondsen, financieringsregelingen enz. voor bijv. zonnepanelen voor particulieren en maatschappelijke instellingen, laadpalen voor elektrische auto's, energiebesparing in de gebouwde omgeving, windenergie enz.

Wat zijn revolverende middelen?

Revolverende middelen zijn middelen die meerdere keren kunnen worden ingezet om een doel te bereiken, dit in tegenstelling tot subsidies en opdrachten die maar één keer kunnen worden ingezet. De instrumenten hiervoor zijn (achtergestelde) geldleningen, garanties en participaties. De ingezette middelen komen niet alleen weer terug, ze genereren ook rendement. Vanuit bijvoorbeeld staatsteunregels kan het noodzakelijk zijn om een marktconform rendement te hanteren.

Het optreden als bankier of participatiemaatschappij is geen provinciale taak. Het is de provincie alleen toegestaan om geldleningen en garanties te verstrekken voor de publieke taak. Mede vanwege deze aspecten hebben veel provincies er voor gekozen om revolverende middelen weg te zetten via revolverende fondsen.

De in het hoofdlijnenakkoord beschikbaar gestelde middelen zijn niet de enige middelen die binnen de provincie beschikbaar zijn voor het behalen van de energiedoelstellingen. Zo zijn er onder meer de subsidiemiddelen voor "asbest eraf en zonnepanelen erop", € 10 mln voor innovatieve energiemaatregelen op het gebied van verkeer en vervoer, middelen die via Innovation Quarter worden ingezet op het gebied van Clean Tech en EFRO-middelen voor Low-Carbon. Daarnaast is de provincie opdrachtgever voor veel infrastructurele werken en beheer en onderhoud en koopt zij veel diensten in. Ook langs deze weg kan zij de energietransitie aanjagen.

Wat stellen wij voor?

Als provincie willen we er voor kiezen om de middelen in te zetten op gebieden waar de provincie over gaat, het verschil kan maken en die kansrijk zijn voor de economie. Dit kan zijn voor thema's die voor Zuid-Holland van belang zijn waar op dit moment sprake is van marktfalen (onvoldoende financieringsmogelijkheden als gevolg van te laag rendement, te hoog risico of te lange terugverdientijd).

Zoals het zich nu laat aanzien, kan de provincie op de volgende thema's dat verschil maken:

- warmte-infrastructuur
- innovatieve oplossingen voor de energietransitie
- verdere verduurzaming van warmte met het verder inzetten van aardwarmtebronnen

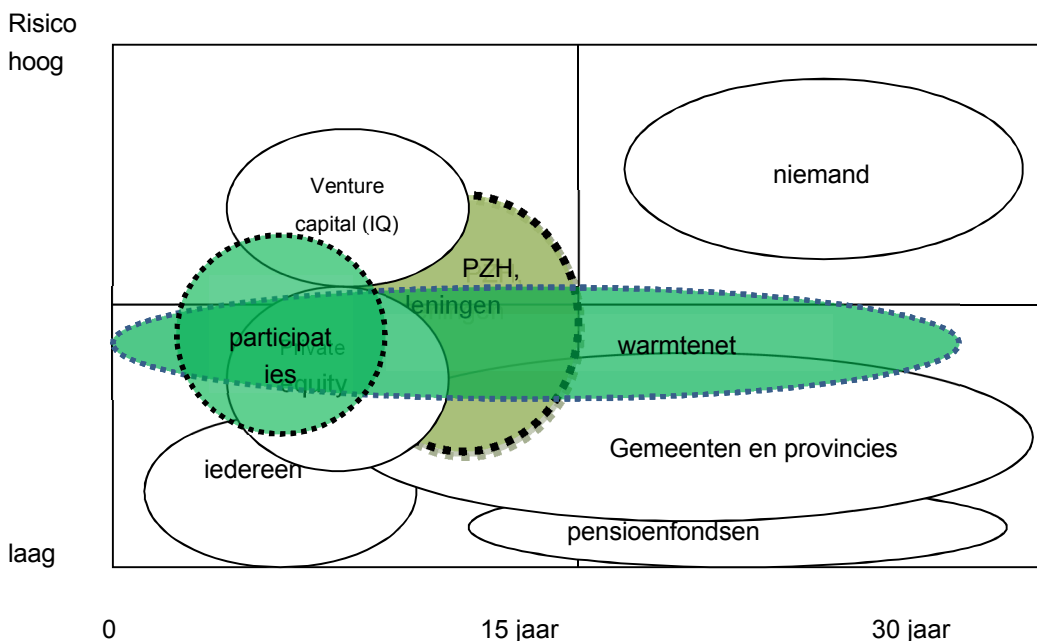
Eerste verwachting inzake de verdeling van deze middelen is als volgt: ca. 50 mln. voor warmte-infra, ca. 15 mln voor duurzame warmte en 35 mln voor (overige) innovaties, waarvan 1 à 2 mln voor voorfinanciering bij initiatieven van onderop (zie 2.3). Dit is niet meer dan een indicatie. Bij

het vaststellen van de energie-agenda zelf zullen PS afspraken over de verdeling en inzet van de middelen.

De ervaringen van andere provincies met energiefondsen zijn dat de inzet van de provinciale middelen als een hefboom kunnen werken voor andere financieringspartijen.

Bij een keuze voor een dergelijke financiële inzet zouden niet per se alle middelen noodzakelijkerwijs in een (op afstand staand) fonds hoeven te worden ondergebracht. Het lijkt op dit moment echter het meest adequaat om tenminste één of zelfs meerdere energiefondsen op te richten. Dit is met name ingegeven door het feit dat bij de verschillende bestedingsthema's verschillende financieringsinstrumenten horen. Bij de inzet op innovatie zijn participaties het meest geschikt, bij aardwarmte kan sprake zijn van achtergestelde leningen en/of participaties, bij innovaties is men vaak gebaat bij leningen/garanties voor een periode tot maximaal 15 jaar en een warmtenetwerk vraagt of een directe participatie in een op te richten warmtenetwerkbedrijf of een lening met een lange looptijd (30 jaar of meer).

De positionering van de inzet van de provinciale revolverende middelen in de financieringsmarkt kan als volgt (gekleurde vormen) worden geschetst:

Onderzocht moet worden wat de meest adequate organisatie- en governance-vorm is die bij deze thema's hoort.

De ervaring bij andere provincies is dat de oprichting van een revolverend fonds een aanzienlijke doorlooptijd heeft. Dit heeft te maken met de financieel/juridische uitwerking, de politiek/bestuurlijke besluitvorming, de formaliteiten zoals goedkeuring van BZK en de Europese aanbesteding van het fondsmanagement. Vanuit andere provincies en externe partijen die als begeleider optreden, wordt aangegeven dat een doorlooptijd van 1,5 jaar reëel is. De komende periode wordt onderzocht wat de mogelijkheden zijn om hierbij tijds winst te boeken. Tevens wordt

nagegaan wat de mogelijkheden zijn om in 2016 revolverende middelen uit te zetten die bijdragen aan de in het Hoofdlijnenakkoord opgenomen doelstellingen. Dit zou kunnen door (tijdelijk) zelf geldleningen en garanties te verstrekken. Hiervoor zal dan een kader worden ontwikkeld, dat ter goedkeuring wordt voorgelegd aan PS.

Bij de uitwerking van de oprichting van een energiefonds zal aandacht worden besteed aan de governance. De voor- en nadelen van de verschillende mogelijkheden zullen inzichtelijk worden gemaakt. De praktijk bij de bestaande fondsen is dat deze op afstand staan van het provinciale bestuur. Er is een fondsmanager die de uitvoerende werkzaamheden doet (zoals bijv. IQ). Daarnaast is er een investeringscommissie (IC) van onafhankelijke deskundigen die de voorstellen toetst en adviseert en in de meeste gevallen wordt de beslissing genomen door een Raad van Commissarissen.

Eén en ander zal de komende periode nader worden uitgewerkt, Hierbij worden de ervaringen vanuit de andere provincies meegenomen. Op deze wijze kan u te zijner tijd een adequaat voorstel voor de concrete governance van de revolverende middelen worden voorgelegd.

2.6 Regionale samenwerking

‘Alleen ga je sneller, samen kom je verder’

De energietransitie en het regionale of lokale maatwerk bij het zoeken naar de juiste en haalbare energiemix vraagt om regionale samenwerking én een ruimtelijke uitwerking. Zoals eerder in deze brief gemeld werkt de provincie reeds met vele Zuid-Hollandse partijen samen inzake energieopgaven als besparing, warmte, wind en innovatie. Door het actief zoeken van de verbindingen binnen de netwerken kunnen de ambities verwezenlijkt en doelen bereikt. We hebben de afgelopen jaren geïnvesteerd om de samenwerking met verschillende publieke en private partners verder vorm te geven.

De komende periode gaan we hiermee door, maar willen wij dit ook gericht uitbreiden, ook gemeenten en waterschappen hebben ambitie op de energietransitie. Door deze vorm van gebiedsaanpak versnelt niet alleen de energietransitie in Zuid-Holland, een betrokken overheid creëert ook betrokken burgers. Het geeft inwoners en bedrijven het gevoel zelf aan het roer te zitten en samen met hun gemeente de ‘couleur locale’ te maken. Als dat goed lukt zullen veel meer plekken in Zuid-Holland een tastbaar of conceptueel element van de Energy Delta worden.

Bij de verduurzaming van de gebouwde omgeving speelt de energiehuishouding een belangrijke rol. Daarbij kunnen gemeenten als bevoegd gezag in het stedelijk domein en de provincie als aanjager van grootschalige levering van duurzame warmte samen stappen zetten. Met de energiekansenkaarten die nu worden ontwikkeld als onderlegger kan in de stedelijke regio's een forse besparing worden gerealiseerd op energiegebied. Gelijktijdig zijn er positieve effecten op de luchtkwaliteit (NOx) en de werkgelegenheid.

De nieuwe vorm van ruimtelijke plannen die gemeente en provincie vanaf 2017 gaan maken, de zogenoemde ‘omgevingsvisie’ biedt ook kansen aan regio's om hun maatschappelijke opgaven integraal te realiseren. Rondom de gemeente Leiden wordt hiermee al geëxperimenteerd door

het ministerie van I&M en de deelnemende gemeenten. We willen met partijen de ruimtelijke betekenis onderzoeken van de verschillende energiemixen en daar zo nodig regionale afspraken over maken'.

Wat stellen we voor?

Waterschappen, gemeenten maar ook het bedrijfsleven, woningcorporaties, de samenleving en kennisinstellingen worden actief uitgenodigd om gezamenlijke regionale doelen stellen, een agenda te formuleren en na te gaan welke instrumenten beschikbaar zijn om in te zetten.

Voorstel hierbij is om regiogewijs energieafspraken te maken. Daarin wordt opgenomen wat we met wie, waarom hoe en wanneer bereiken willen.

Gesprekken met partners in de regio's in de komende periode worden georganiseerd om dit voorstel nader uit te werken. Punt van onderzoek daarbij is ook hoe de provincie het nieuwe instrumentarium behorende bij de omgevingsvisie kan inzetten voor het realiseren van provinciale en regionale doelen, bijvoorbeeld op het gebied van energie.

3 *Hoe ziet het vervolgproces er uit*

Het staand beleid is in uitvoering (energiebesparing, warmte, wind, bio-energie en mobiliteit) en gaat volle kracht vooruit. Dat wordt onderdeel van de nieuwe agenda zo snel die er is. Voor die onderwerpen verandert dus vooral de vlag waaronder ze varen.

Voor de uitwerking van de zes omschreven voorstellen gaat het college de komende maanden de dialoog met u en partners aan. Activiteiten die horen bij het proces om te komen tot een definitieve energieagenda zijn:

- Ronde tafelgesprekken met partners.
- Kaders uitwerken voor inzet op revolverende middelen.
- Uitwerken concept en partners betrekken voor de Energy Delta.
- Verkennen welke regio's als eerste, meest kansrijke zijn voor een regioaanpak.
- Verkennen deelname akkoorden met niet-publieke partners.

Doel is medio 2016 met de uitgewerkte producten te komen.

Om een goede start te maken wil het college ter inspiratie een energie festival houden. Voor iedereen toegankelijk maar vooral bedoeld om lokale bestuurders en ambtenaren. Ook via de website zal over de activiteiten worden gecommuniceerd en de mogelijkheid worden geboden om ideeën aan te dragen.

Ten slotte

Het college vertrouwt erop met deze brief u voldoende inzage gegeven te hebben in de wijze waarop het college voortgang wil boeken met de energietransitie en de wijze waarop proces voor de totstandkoming van de energie-agenda wordt vormgegeven. Wij zien uit naar de bespreking van deze brief in de commissie Duurzame Ontwikkeling op 20 januari aanstaande.

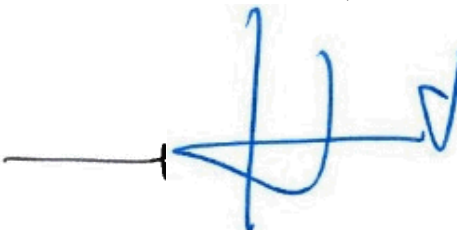
Hoogachtend,

Gedeputeerde Staten van Zuid-Holland,
secretaris a.i.,

voorzitter,

drs. J.H. de Baas

drs. J. Smit